

Tesári

Celé dva dni sa stlala biela hmla – taká hustá, že človeka nebolo vidieť na dva kroky. Vlastne, samému nebolo nikomu treba chodiť ďaleko. Tých pár smerov – do jedálne, nemocnice a na zmenu – sa dalo uhádnuť akýmsi získaným inštinktom, zhodným s orientačným zmyslom, aký majú v plnej miere zvieratá a v príhodných podmienkach sa prebúdzajú aj v človeku.

Teplomer robotníkom neukazovali a ani to nebolo treba – do práce sa chodilo bez ohľadu na teplotu. Navyše tí, čo tu boli už dávno, určovali teplotu aj bez teplomeru takmer presne: ak stojí mrazivá hmla, znamená to, že vonku je mínus štyridsať stupňov; ak vzduch pri výdychu vychádza so šumom, ale ešte nie je ťažké dýchať – znamená to mínus štyridsaťpäť stupňov; ak je dýchanie spojené so šumením a namáhavosťou nádychu – je mínus päťdesiat stupňov. Pri poklese teploty pod mínus päťdesiat pluvanec zamrzá v letku. Pluvance zamrzali v letku už dva týždne.

Potašnikov sa každé ráno prebúdzal s nádejou – neklesol mráz? Zo skúsenosti minulej zimy vedel, že nech je teplota hocako nízka, pre pocit tepla je dôležitá prudká zmena, kontrast. Ba aj keď mráz klesne na mínus štyridsať-štyridsaťpäť stupňov – dva dni bude teplo, a plánovať na dlhšie ako dva dni nemalo zmysel.

Mráz však neklesal a Potašnikov chápal, že už dlhšie nevydrží. Raňajky vystačili najviac ak na hodinu práce, potom prichádzala ustatoš,

mráz prenikal celým telom až do kostí – tento ľudový výraz nebol iba metafora. Dalo sa len rozháňať nástrojom a skákať z nohy na nohu, aby človek nezamrzol ešte pred obedom. Horúci obed, dobre známa polievka a dve lyžice kaše, sotva obnovoval sily, no predsa hrial. A síl pracovať vystačilo znova na hodinu. Potom Potašnikov zachvátila túžba nie zohriať sa, ale lahnúť si na ostré zamrznuté kamene a zomrieť. No deň sa predsa skončil, Potašnikov sa po večeri napil vody a – ako každý iný robotník – chlieb nezjedol v jedálni, ale si ho odnášal so sebou do baraka, kde sa uložil spať.

Spal, pravdaže, na hornej prični – dolu bola ľadová chladiaca jama, a tí, čo tam mali spať, prestáli polovicu noci pri piecke, ktorú radradom objímali rukami – piecka bola iba teplá. Dreva bolo večne málo, chodilo sa poň po zmene, bolo treba ísť štyri kilometre, preto sa tejto povinnosti všetci všemožne vyhýbali.

Hore bolo teplejšie, hoci, pravdaže, aj tam spali v tom, v čom pracovali – v čiapkach, vojenských blúzach, bušlatoch, vatovaných nohavičiach. Hore bolo teplejšie, ale za noc aj tam vlasy primrzli k vankúšu.

Potašnikov cítil, že zo dňa na deň má menej a menej síl. On, tridsaťročný chlap, len horko-ťažko vyliezol na hornú pričňu, horko-ťažko zišiel. Včera mu zomrel sused, zomrel len tak, ráno sa neprebudil a príčina smrti nikoho nezaujímala – akoby mohla byť len jediná a všetkým dobre známa. Dozorca bol rád, že smrť neprišla večer, ale ráno – denný prídel zosnulého zostal jemu. Všetci to chápali. Potašnikov sa osmelil a pristúpil k dozorcovi: „Odlom kôročku,“ ale ten ho privítal takými ostrými nadávkami, aké používa len človek, ktorý sa zo slabého stal silným a vie, že jeho nadávky sú beztrestné. Slabý nadáva silnému len za mimoriadnych okolností, ale to je už smelosť zúfalstva. Potašnikov zmlkol a vzdialil sa.

Bolo treba rozhodnúť sa pre niečo, niečo vymyslieť zoslabenou hlavou. Alebo zomrieť. Smrti sa Potašnikov nebál. Mal však tajné vášnivé želanie zomrieť niekde v nemocnici, na lôžku, na posteli, za prítomnosti iných ľudí. Hoci aj vo väzení, ale nie vonku, nie na mraze, nie pod čižmami eskorty, nie v baraku uprostred nadávok, špiny a za úplnej ľahostajnosti všetkých prítomných. Nevinil ľudí za ľahostajnosť. Dávno pochopil, odkiaľ pochádza tá duševná tuposť, duševný chlad. Mráz, ten istý, ktorý menil slinu v letku na ľad, zachvátil aj ľudskú dušu. Ak mohli premrznúť

kosti, ak mohol premrznúť a otupieť mozog, mohla premrznúť aj duša. Na mraze sa nedalo rozmýšľať o ničom. Všetko bolo prosté. O hlade a chlade sa mozog zásobil potravou slabo, mozgové bunky vysýchali – bol to zjavný materiálny proces, a bohvie, či ho – ako sa vraví v medicíne – bude možno zvrátiť ako omrzliny, alebo poškodenie bude trvalé. Tak aj duša – premrzla, stiahla sa, a možno už navždy zostane chladná.

Tieto myšlienky zamestnávali Potašnikova predtým – teraz mu nezosťávalo už nič okrem želania pretrpieť, prečkať mráz nažive.

Pravdaže, už dávnejšie bolo treba hľadať nejaké cesty k záchrane. Takých ciest bolo málo. Bolo možné stať sa brigadirom alebo dozorcóm, držať sa blízko vrchnosti. Alebo blízko kuchyne. Ale o kuchyňu boli stovky záujemcov a brigádirstvo Potašnikov odmietol ešte pred rokom – dal si slovo, že ani tu si nedovolí podriaďovať vôľu iného človeka svojej. Ani keby mu malo ísť o život, nechcel, aby naňho dopadali predsmrtné kliatby zomierajúcich druhov. Zo dňa na deň čakal Potašnikov smrť, a ten deň, zdá sa, prišiel.

Potašnikov zhltol za misku teplej polievky, a prežúvajúc chlieb pobral sa do práce. Nohy za sebou iba vliekol. Brigáda bola nastúpená, pomedzi rady prechádzal tučný človek s červenou tvárou, odetý v krátkom bielom kožušku, jelenicovej čiapke a jakutských kapcoch. Díval sa do vysylených, špinavých, ľahostajných tvárí robotníkov. Ľudia mlčky podupkávali na mieste, čakali na koniec nepredvídaného zdržania. Stál tam aj brigadír a úctivo čosi vysvetľoval človeku v jelenici:

– Ubezpečujem vás, Alexander Jevgenievič, že takých ľudí nemám. Zájďte za Sobolevom, k odsúdeným za bežné trestné činy, lebo veď toto je inteligencia, Alexander Jevgenievič, samé trápenie.

Človek v jelenici si prestal obzerať ľudí a obrátil sa k brigadirovi.

– Brigadíri si nepoznajú ľudí, nechcú ich poznať, nechcú nám pomôcť, – povedal zachrípnutým hlasom.

– Ako myslíte, Alexander Jevgenievič.

– Hneď ti to ukážem. Ako sa voláš?

– Ivanov, Alexander Jevgenievič.

– Tak sa pozerať. Hej, chlapi, počúvajte. – Človek v jelenici sa postavil pred brigádu.

– Správa potrebuje tesárov, treba robiť korby na odvoz zeminy.

Všetci mlčali.

– Nuž vidíte, Alexander Jevgenievič, – zašepkal brigadír.
Vtom Potašnikov začul svoj vlastný hlas:
– Tu. Ja som tesár. – A urobil krok dopredu.
Z pravej strany mlčky vykročil druhý človek. Potašnikov ho poznal
– bol to Grigoriev.
– Tak, – človek v jelenici sa obrátil k brigadírovi, – si hlupák a da-
rebák. Chlapci, poďte za mnou.
Potašnikov a Grigoriev sa vliekli za človekom v jelenici. Ten sa
zastavil.
– Ak pôjdeme takto, – zachripel, – nebudeme tam ani do obeda.
Viete čo? Ja pôjdem dopredu a vy choďte do stolárskej dielne za maj-
strom Sergejevom. Viete, kde je stolárska dielňa?
– Vieme, vieme! – zakričal Grigoriev. – Dajte nám zapáliť, prosím.
– Známa prosba, – utrúsil človek v jelenici pomedzi zuby. Škatuľku
nevytiahol, no vybral z nej dve cigarety.
Potašnikov kráčal prvý a napäto premýšľal. Dnes bude v teple stolárskej
dielne – sústružiť sekeru, robiť porisko. A ťahať pílu. Náhlieť sa netreba.
Do obeda im budú prideľovať nástroje, vypisovať, hľadať skladníka. Večer,
keď sa ukáže, že nevie zhotoviť porisko a pracovať s pílou, ho vyženú
a zajtra sa vráti do brigády. Ale dnes bude v teple. A možno aj zajtra
a pozajtra bude tesárom, ak je tesárom Grigoriev. Bude Grigorievovým
pomocníkom. Zima sa končí. Leto, krátke leto, už nejako prežije.
Potašnikov sa zastavil, čakal Grigorieva.
– Ty vieš ako toto... tesárič? – spýtal sa zadychčaný od náhlej nádeje.
– Pozri sa, – povedal Grigoriev veselo, – som aspirant Moskovského
filologického inštitútu. Myslím, že každý človek s vyšším vzdelaním
– o humanitných smeroch to platí dvojnásobne – musí vedieť vytesať
porisko a pracovať s pílou. Najmä ak má nablízku teplú piecku.
– To znamená, že aj ty...
– To nič neznamená. Na dva dni ich oklameme, a potom – načo sa
staráš, čo bude potom.
– Oklameme ich len na jeden deň. Zajtra nás vrátia do brigády.
– Nie. Za deň nás nestihnú preregistrovať do stolárskej dielne. Treba
podať správy, zaevidovať. A potom zase odpísať...
Aj spoločnými silami ledva otvorili primrznuté dvere. Uprostred
stolárskej dielne horela do červena rozpálená piecka a päť stolárov

pracovalo na svojich hobliciach bez blúz a čiapok. Prichodzí si kľakli na kolená pred odkrytými dvierkami pecky, pred bohom ohňa, jedným z najstarších bohov ľudstva. Stiahli si rukavice, vystrelili ruky k teplu, sunuli ich až do ohňa. Často omrznuté prsty stratili citlivosť, nepocítili teplo okamžite. O chvíľu si Grigoriev a Potašnikov zložili čiapky a rozťahli bušlaty, ale zostali na kolenách.

– Prečo ste prišli? – nepriateľsky sa ich spýtal stolár.

– Sme stolári. Budeme tu pracovať, – povedal Grigoriev.

– Na príkaz Alexandra Jevgenieviča, – náhlivo doplnil Potašnikov.

– Takže to o vás hovoril majster, že vám mám vydať sekery, – povedal Arnštrem, starý nástrojár, ktorý v rohu dielne strúhal rúčky na lopaty.

– O nás, o nás...

– Berte, – povedal Arnštrem a nedôverčivo si ich obzrel. – Tu máte dve sekery, pílu a predlžovačku. Predlžovačku potom odovzdáte. Tu je moja sekera, vykrešte porisko.

Arnštrem sa usmial.

– Denná norma na poriská je u nás tridsať kusov, – povedal.

Grigoriev si od Arnštrema zobral poleno a začal tesáť. Zaznel obedový signál. Arnštrem sa neobliekal a mlčky hľadel na robotu Grigorieva.

– Teraz ty, – povedal Potašnikovovi.

Potašnikov postavil poleno na klát, vzal si od Grigorieva sekeru a začal tesáť.

– Stačí, – povedal Arnštrem.

Stolári už odišli na obed a v dielni nebol nik okrem nich troch.

– Vezmite si dve z mojich porísk, – Arnštrem podal hotové poriská Grigorievovi, – a nasadte sekery. Ťahajte pílu. Dnes a zajtra sa hrejte pri pecku. Pozajtra sa vráťte, odkiaľ ste prišli. Tu máte kúsok chleba na obed.

Dnes a zajtra sa hriali pri pecku, a pozajtra mráz klesol naraz na mínus tridsať stupňov – zima sa končila.

(1954)

Individuálny výmer

Večer dozorca zvinul meračské pásmo a povedal, že nasledujúci deň Dugajev dostane individuálny výmer. Brigádír, ktorý tam stál a prosil dozorca, aby mu „požičal desať kubíkov do pozajtra“, náhle zmlkol a zadíval sa na večernú hviezdu, čo sa zatrblietala za hrebeňom sopky. Baranov, ktorý s Dugajevom pracoval vo dvojici a pomohol dozorcovi zmerať vykonanú prácu, vzal lopatu a začal čistiť dávno vyčistenú šachtu.

Dugajev mal dvadsaťtri rokov, a všetko, čo tu videl a počul, ho skôr udivovalo, než desilo.

Brigáda sa dostavila na raport, odovzdala náradie a v nerovnom väzenskom rade sa vrátila do baraka. Bol koniec ťažkého dňa. V jedálni Dugajev postojacky vypil porciu riedkej studenej krúpovej polievky. Chlieb vydávali ráno na celý deň, už dávno bol zjedený. Žiadalo sa mu fajčiť. Rozhliadol sa navôkol, aby zistil, či by niekoho nemohol poprosiť o ohorok. Na podokenici Baranov zhŕňal do papiera zvyšky tabaku z prevráteného mieška. Pozorne ich pozhŕňal, zakrútil tenučkú cigaretu a podal ju Dugajevovi.

– Zapál si, ja dofajčím, – navrhol.

Dugajev sa začudoval – neboli s Baranovom priatelia. V podmienkach hladu, chladu a nespavosti nevzniká nijaké priateľstvo, a Dugajev, napriek svojej mladosti, chápal všetku lož príslovia o priateľstve, ktoré

sa preveruje v núdzi a nešťastí. Na to, aby priateľstvo bolo priateľstvom, treba, aby sa jeho pevné základy kladli vtedy, keď životné podmienky ešte nedosiahli poslednú hranicu, za ktorou už v človeku nezostáva nič ľudské, len nedôvera, zloba a lož. Dugajev si dobre pamätal severské porekadlo, tri väzenské prikázania: never, neboj sa, nepros...

Dugajev lačne vtiahol do seba sladký tabakový dym a hlava sa mu zakrútila.

– Slabnem, – povedal.

Baranov mlčal.

Dugajev sa vrátil do baraka, ľahol si a zatvoril oči. V poslednom čase zle spával, hlad mu nedal poriadne sa vyspať. Snívali sa mu mučivé sny – bochníky chleba, výdatné horúce polievky... Spánok prichádzal neskoro, ale aj tak Dugajev otvoril oči už polhodinu pred vstávaním.

Brigáda sa dostavila do práce. Všetci sa rozišli po svojich šachtách.

– Ty počkaj, – povedal brigádír Dugajevovi. – Dozorca ťa prideli.

Dugajev si sadol na zem. Už sa stačil natoľko unaviť, že k akejkoľvek zmene vlastného osudu sa staval úplne ľahostajne.

Zahrnel prvý fúrik na mostíku, zaškrípali lopaty o kameň.

– Pod sem, – povedal dozorca Dugajevovi. – Tu bude tvoje miesto.

– Vymeral objem šachty a ako značku položil kúsok kremeňa. – Potiaľto, – povedal. – Cestár ti dotiahne dosku k hlavnému mostíku. Vozit tam, kam vozia všetci. Tu máš lopatu, krompáč, sochor, fúrik – začni.

Dugajev sa poslušne pustil do práce.

„Tak bude lepšie,“ rozmýšľal. Aspoň nik z jeho druhov nebude vrčať, že pracuje slabo. Bývalí roľníci nie sú povinní vedieť, že Dugajev je nováčik, že hneď po škole nastúpil na univerzitu, že univerzitnú lavicu vymenil za túto šachtu. Každý sám za seba. Nie sú povinní, nemusia chápať, že je už dávno vysilený a hladný a nevie kradnúť. Schopnosť kradnúť je hlavná severská cnosť – vo všetkých formách: počnúc chlebom spoluvážňa po vypísanie tisícových odmien vedeniu za nejestvujúce, vymyslené výsledky. Čo koho do toho, že Dugajev nevládze vydržať šestnásťhodinový pracovný deň.

Dugajev vozil, kopal, sypal, opäť vozil a opäť kopal a sypal.

Po obedňajšej prestávke prišiel dozorca, pozrel sa na to, čo Dugajev stihol urobiť, a mlčky odišiel... Dugajev opäť kopal a sypal. Do kremeňovej značky bolo ešte veľmi ďaleko.

Večer sa dozorca znova ukázal a rozmotal meračské pásmo. Zmeral, čo Dugajev urobil.

– Dvadsaťpäť percent, – povedal a pozrel na Dugajeva. – Dvadsaťpäť percent.

Počuješ?

– Počujem, – povedal Dugajev. Číslo ho naozaj udivilo. Robota bola taká ťažká, tak málo kameňa sa udržalo na lopate, tak ťažko bolo kopať. Číslo – dvadsaťpäť percent normy – sa mu pozdalo veľmi vysoké. V lýtkach cítil tupú bolesť a od tlaku na fúrik ho neznesiteľne boleli ruky, plecia, hlava. Pocit hladu ho dávno opustil. Dugajev jedol, lebo videl, že jedia ostatní, a niečo mu našepkávalo: treba jesť. Ale jesť sa mu nechcelo.

– Nuž, čože, – povedal dozorca na odchode. – Blahoželám.

Večer dal Dugajeva zavolať vyšetrovateľ. Dugajev odvetil na štyri otázky: meno, priezvisko, paragraf, dĺžka trestu. Štyri otázky, na ktoré väzeň odpovedá tridsať ráz denne. Potom šiel Dugajev spať. Nasledujúci deň znova pracoval s brigádou, s Baranovom, a v ďalšiu noc ho vojaci odviekli za konskú bázou, po lesnom chodníčku ho priviedli na miesto, kde nevelkú úžľabinu prehradzoval vysoký plot nadstavený ostnatým drôtom, odkiaľ v noci zaznievalo vzdialené cvrlikanie traktorov. Vtedy Dugajev pochopil a olutoval, že zbytočne odpracoval, zbytočne sa trápil tento posledný, dnešný deň.

(1955)